

מה לדאע"ש ולישראל ולאזרחיה הערבים?

יורם שוייצר, אפרים לביא, מאיר אלרן | 13 באפריל, 2022 | גיליון 1591

שניים מהפיגועים בגל הטרור הנוכחי בוצעו בידי שלושה ערבים אזרחי ישראל, שהזדהו עם דאע"ש - 'המדינה האסלאמית'. עם זאת, הארגון לא קנה אחיזה בציבור הערבי בישראל וכמנהגו הוא נטל חסות על הפיגועים למרות שלא היה מעורב בהם, אלא בהשראה בלבד. מוערך שלא צפוי שינוי במגמות אלה. ראוי לתשומת לב הגינוי המקיף והפומבי של הפיגועים שאירעו באחרונה בישראל על ידי אזרחי המדינה הערבים, ובעיקר הגינוי לאלה שבוצעו על ידי מזוהים עם דאע"ש. הגינוי משקף חשש לפגיעה בהישגים שנרשמו עד כה בתחום השילוב החברתי והכלכלי והשיתוף הפוליטי, וכן גישה פרגמטית מסורתית כלפי המדינה ואזרחיה היהודים. עם זאת, קיימות בקרבם של ציבור זה קבוצות רדיקליות, השוללות גישה זו וחותרות לסכלת. בודדים ממיעוט קטן זה פונים לטרור. תפקידה של המדינה הוא לחזק את הרוב הפרגמטי ולבלום בנחישות את הקבוצות הקיצוניות.

שני פיגועי הטרור שבוצעו בבאר שבע (ב-22 במארס) ובחדרה (ב-27 במארס), כפתיח לגל הטרור הנוכחי אשר גבה עד כה את חייהם של 14 אנשים, זוהו כפיגועי דאע"ש בשל עברם של מבצעייהם וזיקתם לארגון ורעיונותיו. פיגועים קטלניים אלה החזירו לסדר היום שאלות לגבי עצם קיומו והאקוטיות של האיום הנשקף לישראל מצד דאע"ש ומצד אלה המזדהים עם חזונו של הארגון מקרב הציבור הערבי בישראל, וגם לגבי היקף התמיכה בקרב ציבור זה בטרור בכלל.

למרות שהפיגועים בבאר שבע ובחדרה בוצעו בידי מחבלים שהזדהו עם דאע"ש - 'המדינה האסלאמית', וחלקם אף ריצה עונשי מאסר בשל שיוכם אליה, יש הבדלים בין מאפייניהם. הפיגוע בבאר שבע בוצע בידי מחבל בודד, חמוש בכלי רכב ובסכין, שפעל ככל הידוע בלי סיוע מסביבתו וללא התראה מוקדמת. המחבל, מחמוד אבו אל-קיעאן, בדואי מחורה, פעל במשך דקות ארוכות עד שנוטרל על ידי אזרחים והצליח להרוג ארבעה אזרחים. הוא ריצה החל משנת 2016 עונש מאסר של ארבע שנים בכלא בשל ניסיונו להצטרף ללוחמי 'המדינה האסלאמית', כמו אחרים מחמולת אל-קיעאן, המונה למעלה משמונת אלפים בני אדם, שכבר הוציאה מקרבה מספר פעילים שלחמו בשורות 'המדינה האסלאמית' או תמכו ברעיונותיה. הפיגוע בחדרה בוצע בידי שני מחבלים ערבים ישראלים, בני דודים ממשפחת אגבריה, תושבי אום אל-פחם. אחד מהשניים נכלא בעבר בשל ניסיונו לעבור לסוריה כדי להילחם בשורות 'המדינה האסלאמית'. פיגוע זה, בשונה מקודמו, היה מאורגן ומתוכנן מראש ובוצע באמצעות נשק חם

ותחמושת רבה ואף כלל שימוש בנשקם של שני שוטרי משמר הגבול שנהרגו במהלכו. התגובה המהירה של כוחות הביטחון מנעה הרג נרחב.

בשלב זה לא ידוע האם היה קשר בין שני הפיגועים, למעט השראה אפשרית של הפיגוע הראשון על מבצעי השני, שפעלו ללא קשר עם גורמים חיצוניים, בכללם דאע"ש, והכוונה מצידם. דאע"ש נטל חסות על שני הפיגועים רק לאחר הפיגוע בחדרה. נראה כי בדומה להתנהלותו בפיגועים שבוצעו עד כה בשם הארגון במערב, הוא ניצל את אלה שבוצעו בישראל לתעמולה, על אף שלא היה לו ידע מוקדם או חלק כלשהו בתכנונם ובביצועם.

בחינה של מעורבות קודמת של 'המדינה האסלאמית' בפעילות בישראל מצביעה על כך שהיא לא קנתה אחיזה עמוקה בקרב ערבים אזרחי המדינה. מאז יסודה של 'המדינה האסלאמית' בשנת 2014 ועד היום, מספר הכלואים בעוון השתייכות וזיקה כלשהי למדינה האסלאמית לא עלה על כמאה, בכללם אלה שנעצרו לאחר הפיגועים האחרונים. כך, למרות ניסיונותיהם של אמצעי התקשורת המזוהים עם דאע"ש, ובראשם ביטאון הראשי, אל נבא, לנצל את 'הצלחת' הפיגועים כדי לייחס לארגון פעילות נרחבת נגד ישראל, העובדות מוכיחות כי מעבר למלל ורטוריקה ארסית, הוא לא הקדיש משאבים ותשומת לב רבה לתכנון פעולות טרור בישראל. זאת, גם ביחס לפעילות שלו ושל שותפיו בעבר באזורים עולם אחרים.

גם לאחר שני הפיגועים הנדונים, לא נראה כי חלה תפנית אסטרטגית בסדרי העדיפות של דאע"ש מול ישראל. בשיח התקשורתי הנוכחי של הארגון חוזר ובולט יחסו השלילי הקיצוני כלפי ארגוני הטרור הפלסטיניים של חמאס, הג'האד האסלאמי הפלסטיני וכלפי חזבאללה. זאת, למרות שאלה שבחו את מבצעי הפיגועים האחרונים בישראל מזוהי דאע"ש, כמו את התוקף הפלסטיני מג'נין שביצע את הפיגוע בבני ברק ב-29 במאוס. ככלל, דאע"ש מקפיד לגנות בחריפות את הארגונים הללו ולהוקיעם כמשתפי פעולה עם אויבי האסלאם, ולכן רואה בהם כופרים ומאשימם בסיוע לבלום את הג'האד שרצה לבצע נגד ישראל בעשור האחרון.

תגובת החברה הערבית בישראל

גל הפיגועים הנוכחי זכה מתחילתו לגינוי חד-משמעי מצד המפלגות הערביות, המנהיגות הארצית של החברה הערבית (ועדת המעקב העליונה), ועד ראשי הרשויות ומצד ארגוני החברה האזרחית. גורמים ערביים רדיקליים נמנעו מתגובה. ההסבר המיידי לתגובה (כמעט) מקיר לקיר זו קשור לחשש הקולקטיבי של הציבור הערבי מפני חזרה לאירועי מאי 2021 – האלימות בין יהודים לערבים בערים המעורבות בזמן מבצע 'שומר חומות' - ומפגיעה בחזרה לשגרה ופניה לשיקום מצבו הכלכלי והחברתי, במיוחד לאחר שנות מגפת הקורונה. ההתנגדות החריפה במיוחד לפיגועים שבוצעו על-ידי מחבלים בזיקה ל-דאע"ש והגדרתם כ"מעשי טרור", נעוצה בעובדה שהחברה הערבית בישראל, כמו רוב האוכלוסייה בשטחי הרשות הפלסטינית לרבות תומכי חמאס והג'האד האסלאמי הפלסטיני, מתנגדים בחריפות לאידאולוגיה של דאע"ש ולזיהוי המאבק הלאומי הפלסטיני עמה.

ניתן לקבוע שהחברה הערבית בישראל מהווה מיעוט אתני-לאומי מתון ופרגמטי מבחינה פוליטית וחברתית. למרות ההזנחה רבת השנים של האזרחים הערביים מצד המדינה ועל אף התמשכותו – ללא צפי להסדר – של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, החברה הערבית נמנעת ככלל מאימוץ גישה של מחאה אלימה ואין בקרבה נטייה להתקוממות עממית מזוינת או טרור נגד המדינה. על ציר הזמן התרחשו אמנם אירועי הפרות סדר ומחאות, בחלקן אלימות, אולם הן היו מעטות יחסית. ביניהם נזכיר את אירועי "יום האדמה" במאס 1976, אירועי אוקטובר 2000 על רקע פרוץ האנתיפאדה השנייה, "אינתיפאדת היחידים" שהחלה בספטמבר 2015 ולאחרונה אירועי מאי 2021, שהתרחשו בעקבות האלימות שפרצה בהר הבית ובמזרח ירושלים. אחד הביטויים היותר משמעותיים בהפרות הסדר הקשות של מאי 2021 הייתה הגלישה לפגיעה בסמלי המדינה ולשיבוש התנועה בצירים. אלה בוצעו בעיקר על ידי צעירים חסרי שיוך פוליטי, חסרי מעש, שחלקם מעורב בתופעות פשיעה, אשר ראו בהתפרעויות הזדמנות לטהר את שמם כעבריינים על ידי השתלבות בפעילות בעלת אופי לאומני.

התרחקותה של החברה הערבית מפעולות טרור בולטת שבעתיים, לאור העובדה שבניה מהווים יעד אטרקטיבי לגיוס מצד ארגוני טרור פלסטיניים וחיזבאללה. זאת, על רקע קשריהם המשפחתיים, החברתיים והמסחריים עם תושבי הרשות הפלסטינית והיותם נושאים תעודת זהות ישראלית, המקלה על גישתם לאתרים בארץ והיכרותם עם יעדים אפשריים לפיגוע. למרות פוטנציאל סיכון זה, לאורך השנים אירעו מקרים מעטים יחסית של מעורבות ערבים ישראלים בטרור.

מאפיין החברה הערבית בישראל כמיעוט לא אלים בעיקרו קשור בכך שבמשך השנים היא עברה תהליכי סוציאליזציה של חיים משותפים עם החברה היהודית, הקושרים אותה למדינה ולציבור היהודי בתחומים רבים. הרוב הגדול של האזרחים הערביים רואים את ישראל כמדינתם-הם, מעוניינים לשמר את אזרחותם וזכויותיהם בה וחותרים להעמיק את השתלבותם בה. כל זאת, בלי לוותר על זהותם העצמית כמיעוט ילידי וכבני העם הפלסטיני. ניתן להעריך, שלא הייתה תקופה כזו הנוכחית, שבה הנסיבות הסביבתיות ("האביב הערבי" ו"הסכמי אברהם") דוחפות את האזרחים הערבים לחזק את השתייכותם לישראל. השילוב הפוליטי של רע"מ בקואליציה הנוכחית והנכונות של רוב המפלגות היהודיות לשיתוף פעולה פוליטי עם הרשימה המשותפת, וכן תמיכתן בגישת ההשתלבות, הם ביטוי מובהק למגמת השילוב, כפי שהיא באה לידי ביטוי בקרב הציבור היהודי במדינה.

נדגיש כי מול הגישה המתונה של מרבית הציבור הערבי, קיימות בקרבם גם קבוצות רדיקליות קיצוניות, הרואות את מגמת ההשתלבות בשלילה מוחלטת וחותרות לסכלה. למרות שמדובר במיעוט קטן, יש לו נוכחות ותהודה, בעיקר בקרב צעירים וברשתות החברתיות. כך למשל, על פי סקר של אקורד / האוניברסיטה העברית (מאס 2022), 87 אחוזים מהנשאלים הערביים קבעו כי המחבלים אזרחי ישראל אינם מייצגים אותם, 8 אחוזים אמרו שאלה מייצגים אותם

במידה מעטה ורק 5 אחוזים קבעו כי הם מייצגים אותם במידה רבה או רבה מאד. נראה כי בין האחרונים יש הנכונים להשתמש בטרור, גם כדי לסכל את תהליכי ההשתלבות.

לסיכום, מוערך שרק נסיבות קיצוניות במיוחד ותפניות שקשה להעריך עלולות לסייע בידי אידיאולוגיות רדיקליות ואלימות, כאלה של דאע"ש ודומיו, לזכות בתמיכה ציבורית בחברה הערבית בישראל. אין זה המצב כיום. אולם, תפקידה של המדינה הוא לפעול בנחישות לחיזוק הרוב הפרגמטי, תוך בלימה נחושה של הקבוצות הקיצוניות האלימות בכל דרך שהחוק מאפשר.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט